

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 68 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 68 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3825>

ALEVİ VE SÜNNİ KÖYLERİNDE YAŞAYAN HALK İNANIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI (ZİLE İLÇESİ ÖRNEĞİ)

COMPARISON OF FOLK BELIEFS LIVING IN ALEVİ AND SUNNİ VILLAGES (SAMPLE OF ZİLE DISTRICT)

Bekir ŞİŞMAN*
Mehmet Emin SEZMİŞ**

Öz

Zile ilçesinde yapılan saha çalışması sonucunda derlenen halk inanışlarının pek çoğunun benzer olduğu, bir kısmının ise yalnızca Alevi veya yalnızca Sünni köylerinde yaşadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada halk inanışları bağlamında bu farklılığın nedenleri üzerinde durulmuş ve özellikle yalnızca Alevi Sıraç köylerinde tespit edilen inanışlar örneklendirilmiştir. Alevi Sıraç köylerinde tespit edilen ve Sünni köylerinde bulunmayan bu inanışların kaynaklarının neler olduğu tartışılmıştır. Ele alınan konu Sünni ya da Alevi İslam anlayışının temel akaitlerinden ziyade folklorun inceleme alanı içerisinde yer alan ve bilimsel olarak *halk inanışı* tabiriyle ifade edilen inanış ve ritüeller olarak sınırlandırılmıştır. Geçiş dönemi ve geçiş dönemi dışında kalan halk inanışları olarak tespit edilen inanışların bazılarının neden sadece Alevi Sıraç köylerinde bulunduğu sorusu sonuç kısmında cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Sıraç, Sünni, Halk İnanışı, Zile.

Abstract

As a result of the field study conducted in Zile district, it was found that most of the folk beliefs compiled were similar and some of them lived only in Alevi or Sunni villages. In this study, the reasons of this difference in the context of folk beliefs are emphasized and especially the beliefs found only in Alevi / Sırac villages are exemplified. The sources of these beliefs which were identified in Alevi / Sırac villages and not found in Sunni villages were discussed. The subject is limited to beliefs and rituals that are within the field of folklore and are scientifically referred to as *folk beliefs* rather than the basic dogmas of Sunni or Alevi Islam. In the conclusion part, the question of why some of the beliefs, which are detected as transition period and non-transition period folk beliefs, exist only in Alevi / Sırac villages, is tried to be answered as item by item.

Keywords: Alevism, Sırac, Sunni, Folk Beliefs, Zile.

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. Samsun, ORCID: 0000-0002-5252-9657, bsisman@omu.edu.tr

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, m.eminsezmis@gmail.com

Giriş

İnsanlar iptidai dönemden günümüze kadar karşılaştığı olayların nedenini merak etmiş ve yaşamını bir şekilde etkileyen bu olayları izah etmeye çalışmıştır. Zaman içerisinde yaşamı derinden etkileyen bu olaylara doğüstü güçlerin neden olduğu algısı gelişmiştir. Daha sonraları dünyanın oluşumu, yaşamın başlangıcı, insanın yaratılışı gibi merak edilen birçok konu hakkında doğüstü güçlerin yer aldığı anlatılar oluşmuştur. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu anlatılar etrafında da inanışlar ve bu inanışlara bağlı ritüeller ortaya çıkmıştır. En eski devirlerde ortaya çıkan, zamanla belli bir sistematığe bağlanan inanış ve ritüellerin bir kısmı yeni coğrafya, yeni din, yeni komşular gibi unsurlardan etkilenerek farklılaşmış olsa da günümüze değin varlığını devam ettirmiştir. Çünkü inanma olgusunun insanoğlunun fıtratında var olması nedeniyle toplumların kolektif bilinçaltına yerleşen inanışlar varlığını yüzyıllar boyu devam ettirmiştir.

Bugün Türk halkının yaşamında önemli yeri olan ve çoğu zaman basit gündelik alışkanlıklar olarak görülen inanış ve uygulamalar, Türklerin en eski inançlarının -Göktengricilik ve Kamizm'in- eski Anadolu medeniyetlerinin, Arap ve Fars kültürünün izlerini taşıyor olabilir. Bu inanışlar ve uygulamalar özellikle geçiş dönemi olarak da adlandırılan doğum, evlilik ve ölüm hadiselerinde tespit edilmektedir. Bunun yanı sıra geçiş dönemi dışında kalan, hemen hemen hayat boyu karşılaşılabilecek tüm somut ve somut olmayan unsurlarla ilgili inanış ve uygulamalar da bulunmaktadır.

Tokat'ın Zile ilçesi tarihi ve kültürü ile Anadolu'nun önemli yerleşim yerlerinden biridir. Hitit, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi medeniyetlerden izler taşımaktadır. Binlerce yıllık bu kültürel birikim hayatın birçok alanıyla birlikte halk inanışlarına da etki etmiştir. Menşei birbirinden farklı olan ve İslami anlayışa bürünerek varlığını devam ettirmiş inanışlar halk arasında hâlâ çok yaygındır.

Halk inanışları bağlamında Zile'nin diğer bir önemi de bölgede Alevi nüfusunun yoğun oluşudur. Zile ilçesine bağlı 110 köy ve 4 kasaba bulunmakta ve bu köylerden 47 tanesi Alevi (6 köyde Alevi-Sünni karışık), 18 tanesi de Alevi Sıraç köyüdür.

"Sıraç: Sözlüklerde yer almayan bir kelimedir. Yöresel olarak, Tokat, Sivas, Çorum, Yozgat ve Amasya'nın bazı köylerinde yaşayan Beydili Türkmenleri için kullanılan bir isimdir" (Yılmaz, 2009, 17). Yörede bulunan Alevi nüfusu inanış ve ritüelleri araştırma ve inceleme noktasında önemli bir yere sahiptir. Eski Türk inancı kaynaklı birçok inanış ve uygulama bu bölgede geçiş dönemleri başta olmak üzere hayatın pek çok alanında yaşamaktadır. Yıllar boyu kapalı bir toplum olarak hayatlarını devam ettiren Aleviler ve özellikle onun bir kolu olan Sıraç Alevileri öz kültürlerini dış etkenlerden koruyabilmiş ve günümüze kadar yaşatabilmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı Alevi ve Alevi Sıraç köylerinde tespit edilen inanış ve ritüellerin bir kısmının kendine özgü olduğu görülmüştür.

Çalışmada yukarıda bahsi geçen konular üzerinde durulmuştur. Alevi köylerinde yer alan ve Sünni köylerinden farklılık arz eden inanış ve uygulamaların neler olduğu ortaya konulmuş, bu farklılığın sebepleri hakkında fikirler ileri sürülmüştür. İncelemeye tabi tutulan inanışlar Anadolu Alevi ve Sünni İslam anlayışının temel akaitleri dışında kalan ve halk arasında yoğun biçimde yaşayan inanışlar olarak sınırlanmış bir çerçevede oluşturulmuştur.

1. Halk İnanışları ve Halk İnançlarının Menşei

Sözlüklerde "aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu, folk; aynı soydan gelen, aynı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu" (www.tdk.gov.tr), "bir milletin aydın tabakası ve devlet yöneticileri dışında kalan kısmı, ahâli" (lugatim.com) anlamları verilen *halk* kavramı Alan Dundes (1998, 143) tarafından halkbilim çerçevesi içerisinde "en az bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan grubu" olarak tanımlamıştır. "Herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendine ait kabul ettiği bazı geleneklere sahip olması" (Dundes, 1998, 143) da gerekmektedir.

İnanç sözcüğü ise TDK Güncel Türkçe Sözlük'te "Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, birine duyulan güven, inanma duygusu, inanılan şey, görüş, öğretisi, Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat" (www.tdk.gov.tr) anlamlarına gelmektedir. Boratav (1984, 7), inanç kelimesinin sözlük anlamını "kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi" olarak tanımlamıştır. İnanış ise bu inançların ortaya çıkış ve uygulanış biçimidir. Bu yönüyle de halkbiliminin bir malzemesidir.

İnançların mahiyeti çok geniştir ve bunların tamamını incelemek halkbilimin sınırlarını aşmaktadır. Halkbiliminin araştırma alanı belli bir toplumun eski dinlerinden miras kalan ve zamanla yeni biçimler, yeni anlayışlar katılarak günümüze kadar gelmiş inanışlardır. Yani halk arasında yaşayan, resmi dinin

öğrettikleri dışında kalan inançlar ya da inanışlar halkbilimin konusunu teşkil etmektedir (Boratav, 1984, 7). Bir halkbilim terimi olarak halk inanışları “toplum tarafından kabul edilmiş ilahi bir dinin bilinen hükümleri ve öğretileri dışında kalan, fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşayan, itibar gören ve bir sonraki nesle sözlü gelenek yoluyla aktarılan itikatlar (inanmalar) ve uygulamalardır.” (Şişman, 2000, 104).

Bir kısım araştırmacılar halk inanışlarını gelenek ve göreneklerin bir ürünü olarak gördüklerini, halkın olumlu sonuçlar aldığı bazı uygulamaları onların yararına olduğuna inanarak devam ettirdiklerini ve halk inançlarının da bu şekilde doğduğunu ileri sürmüşlerdir. Diğer bir kısım araştırmacılar ise halk inanışlarının halkın geçmişteki dinlerinin kalıntılarından ve yaşayan dinlerin halkın anlama düzeyindeki farklılıklarından ortaya çıktığını belirtmişlerdir (Kalafat, 1999, 15).

Var olduğu günden bu yana doğayla bir mücadele içinde olan insanoglu anlam veremediği, korktuğu, nedenini bilmediği her olayı kendi zihninde açıklamaya çalışmıştır. Bu açıklamayı yaparken en çok başvurduğu yöntem ise görebildiği ama gücünün yetmediği güneş, ay, dağ vb. somut varlıklara kutsiyet atfetmesidir. Bu varlıkların bir ruhu olduğu ve doğaüstü güçler tarafından yönetildiği inancı insanlar arasında hâkim olmuştur. Böylece zamanla doğaüstü güçlerin mevcut olduğu inancı, insanlar arasında yerleşmiştir. Güneş, ay gibi varlıklara hükmeden bu doğaüstü varlıkları memnun etme adına çeşitli inanış ve ritüeller ortaya çıkmıştır. Bu inanış ve ritüeller ilahi dinlerin pratikleri içerisinde yaşamaya devam etmiş, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle açıklanabilen olaylara rağmen halk inanışları her dönem varlığını sürdürmüştür.

Türkiye Türkleri arasında yaşayan bu inanış ve uygulamaların geneli Orta Asya kaynaklı eski Türk inanç sisteminden izler taşımaktadır. Yine de günümüzde Anadolu’da varlığını sürdüren halk inanışlarına sadece Eski Türk inancı kaynaklık etmektedir demek yanlış olur. Anadolu’da varlığını devam ettiren halk inanışlarının bir kısmı da bu bölgede yaşamış eski kültürlerin kalıntılarıdır. Aynı zamanda Anadolu’da Türklerle birlikte yaşamış dini ve etnik grupların kültürleri de Anadolu Türklerinin halk inanışlarına kaynaklık etmiştir. Her ne şekilde olursa olsun hâkim ve baskın unsur Türk kültürü olduğu için Anadolu Türkleri arasında bilinen halk inanışlarının büyük bir bölümü Türklerin eski inançlarına dayanmaktadır. Bu inanışlar çoğunlukla İslami bir nitelik olarak devamlılık kazanmıştır.

“Kültürel bir unsur olarak bütün dünya toplumlarında yaşayan ve yaşadıkları toplumların da birtakım özelliklerini yansıtan halk inanışları” (Şişman, 2000, 104) halkbilim araştırmacıları tarafından derinlemesine incelendiğinde o halkın birçok özelliği hakkında bilgilere ulaşılabilir. Kulaktan kulağa, nesilden nesle aktararak günümüze kadar ulaşmış pek çok inanış ve uygulama, ait olduğu topluma ışık tutmaktadır. Bu bağlamda Alevi toplumunda yaşamaya devam eden ve bazılarının Sünni kesimde ve diğer kesimlerde yer almayan inanış ve uygulamaları tespit etmek, incelemek; bu inanış ve uygulamaların kaynağı hakkında yorum getirebilmek Alevi toplumunun kültürel hayatını daha iyi anlayabilmek açısından çok önemlidir.

Özetle, Türk toplumunda görülen halk inanışlarının menşei hakkında şunları söyleyebiliriz: Tek tanrılı dinler, çok tanrılı dinler, Anadolu uygarlıkları, Mısır, Babil, Acem, Fenike, Roma ve Helenler gibi ilkçağ kavimleri, eski Türk dinleri (özellikle Göktengricilik ve Kamizm), bazı din büyüklerinin sözleri ve günlük yaşam olayları.

2. Alevi ve Sünni Köylerindeki Halk İnanışlarının Karşılaştırılması

2.1. Doğumla İlgili Halk İnanış ve Uygulamaları

◆ Doğumu yaptıran ebe “El Fadime Anamızın eli olsun.” der. Böylelikle doğumun kolay geçeceğine inanılır. (Güblüce K., Acısu K.)

Hz. Fatma ile ilgili inanışlar Aleviler arasında çok yaygındır. Özellikle doğum sırasında sıkça kullanılan “Fadime Anamızın eli” ve bunun dışında kullanılan “Fadime Ana otu”, “Fadime Ana uğuru” gibi tabirler Anadolu Alevileri arasında sihirli sözler olarak bilinir (Kalafat, 1999, 17). Her ne kadar yörede Aleviler tarafından daha sık kullanılsa da bu tabire Sünni köylerde de rastlanmaktadır.

◆ Sıraç Alevileri, yürüyemeyen çocukları genellikle Acısu Köyü’nde bulunan Kılıtım Ana Evliyası’na götürür. Çocuğun ailesi türbeye cuma akşamı gider, lokma sunarak dua eder. Daha sonra çocuk, türbe etrafında bulunan çalılıklara yuvarlanır. Böylece çocuğun yürüyeceğine inanılır. (Acısu K.)

Beydilli Türkmen aşiretine bağlı Sıraçların bir kolu olan Anşabacıların merkezi konumundaki Acısu Köyü’nde tarikatın kurucusu olan Veli Dede ve Anşa Bacı’nın kabirleri de dâhil olmak üzere toplam dokuz türbe bulunmaktadır. Sıraç Alevileri tarafından ziyaret edilen türbeler etrafında birçok inanış ve ritüel şekillenmiştir. Kılıtım Ana Türbesi’nin de yürüyemeyen çocukların yürümesini sağlama fonksiyonu vardır. Bu türbelerde gerçekleştirilen adak (kanlı ya da kansız kurban), ağaçlara çaput bağlama, cöfer (gevher)

toprağından medet umma gibi inanış ve ritüeller bize eski Türk inancı kaynaklı Atalar Kültü'nü ve yer-su inancını hatırlatmaktadır.

♦ Alkarısı, lohusa kadının yanına ya köpek donunda ya da başka bir hayvan donunda gelir. Yanında kimse olmayan, yastığının altında bıçak olmayan lohusa kadını ve çocuğunu boğup öldürebilir. (Çayır K.)

♦ Alkarısının kılık değiştirerek doğum yapmış kadının yakın akrabalarının suretine girebildiğine ve bu yolla kadını kandırabileceğine inanılır. (Acısu K., Güblüce K.)

Alkarısı Türk halkı arasında doğum yapmış kadınlara musallat olan bir yaratık olarak bilinmektedir ve hem Alevi hem de Sünni kesim arasında çok yaygın bir inanıştır. Bu inanışa eski Türk inancı kaynaklık etmektedir. Kötü ruhlar yeni doğum yapmış anneye ve onun bebeğine zarar vermek ister. Alkarısı fenomeninin Aleviler açısından farklı olan tarafı ise kılık değiştirme motifidir. Saha araştırması sırasında Alkarısı'nın kılık/don değiştirmesi daha çok Aleviler arasında tespit edilmiştir. Ruh göçü, don değiştirme gibi hadiseler Alevi inanç sisteminde görülen bir inanış olarak karşımıza çıkmaktadır.

♦ Ad verme işleminde On İki İmam'ın isminin geçtiği *Duvaz İmam* çocuğun kulağına okunur. (Zile; Emirören K, Yalnızköy K.)

Alevi ve Sünni köylerindeki halk inanışları açısından bariz bir farklılık da yeni doğan çocuğa ad verme işlemi sırasında karşımıza çıkmaktadır. Sünni geleneğe çocuğa isim verilirken bir aile büyüğü ya da imam tarafından çocuğun kulağına ezan (Sağ kulağa ezan, sol kulağa kamet okunur.) okunurken Alevi geleneğinde çocuğun kulağına *Duvaz İmam* okunduğu görülmüştür. Görüşme yapılan bazı Aleviler ise isim verilirken herhangi bir uygulamanın yapılmadığını belirtmişlerdir.

♦ Rüyasında atalarından birini görenler yeni doğacak çocuklarına onun ismini koyarlar ve rüyada görülen kişinin ruhunun çocuğa geçtiğine inanırlar. (Güblüce K.)

♦ Aile büyüklerinin isimlerinin verildiği çocukların, ismini aldığı kişinin canını taşıdığına inanılır. (Çayır K.)

♦ Ölen aile büyüklerinin ruhlarının isimlerinin verildiği torunlarında yaşadığına inanılır. (Güblüce K.)

♦ Mezarı mermerden yapmak hoş karşılanmaz. Mezarın başına taş konulur. Taşın üzerinde mühr-ü Süleyman ve lotus çiçeği motifleri bulunur. (Acısu K.)

♦ Hayatı boyunca insanlara kötülük etmiş, günahkâr insanların dünyaya yılan, akrep, merkep gibi kötü, hoşlanılmayan bir hayvan kılığında döneceğine inanılır. İyi yaşayan kişilerin de dünyaya tekrar insan olarak geleceğine inanılır. (Acısu K., Çayır K.)

Özellikle Sıraç köylerinde karşılaşılan inanışlardan biri de reenkarnasyondur. Sünni gelenek reenkarnasyonu kesin bir biçimde reddederken eski Türk inancının izlerinin hayatın birçok alanında devam ettiği Sıraç köylerinde bu inanç devam etmektedir. İyi bir kişinin öldükten sonra hayata tekrar insan olarak geleceğine, kötü bir kişinin ise yılan, akrep, köpek gibi kötü bir surette dünyaya döneceğine inanılır. Acısu Köyü'ndeki mezar taşlarında yer alan lotus çiçeği motifi de reenkarnasyonu temsil etmektedir.

♦ Kaynatılan diş hediği on iki imamın aşkına on iki kapıya dağıtılır. (Saraç K.)

♦ Ölümü yaklaşan kişinin başında dua niteliğinde *Duvaz İmam* okunur. (Yalnızköy K.)

Alevi inanç sisteminin temel dinamiklerinden biri olan on iki imam olgusu halk inanışlarının birçoğunda da karşımıza çıkmaktadır. Sünni köylerinde de bulunan ve Türk kültüründe önemli bir yeri olan diş hediği uygulaması Alevi köylerinde on iki imam inancıyla birleştirilerek devam ettirilmektedir.

♦ Kırk çıkmamış çocuğun, geçmişte ataların yaşadığı ve hâlâ kullanılmakta olan evlerin yakınından geçerken gaip gelen bir ses tarafından rahatsız edildiğine inanılır. (Acısu K.)

Kırk sayısı Türk halk kültürü içerisinde yer alan masal, halk hikâyesi, efsane, halk inanışı gibi birçok üründe sıkça yer almaktadır. Halk inanışları bağlamında doğumda ve ölümden kırk gün çok önemlidir. Özellikle yeni doğum yapmış anne ve bebeğinin ilk kırk günü sağlıklı bir şekilde atlatması çok önemlidir. Kötü ruhlar bu kırk gün anne ve bebeğine zarar verebilir. İlk kırk günü zarar görmeden atlatan anne ve bebeğe kırklama adında bir tören düzenlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında bir Sıraç köyü olan Acısu'da Sünni köylerinden farklı olarak geçmişte ataların yaşadığı evlerden gelen seslerin kırklı çocuğu rahatsız etmesi inanışı vardır. Bu inanış Atalar Kültüyle bağlantılı olarak düşünülmelidir.

♦ Çocuk yere basamazsa kırk basığı oldu derler. Kırk basığı olan çocuk bir taşın üstünde yıkanır veya ayın ilk çarşambasında çocuğa mum dökülür. Mum tavada eritilir, üstüne çarşaf gerilen çocuğun başının üstündeki suya dökülür. Bu işlem üç gün tekrarlanır. (Güblüce K.)

♦ Mezarın başında mum yakmak iyi sayılır. (Güblüce K., Saraç K.)

Kırk basığı inancı Sünni köylerde de yaygın olarak bilinirken burada farklı olan uygulama mum dökme uygulamasıdır. Belirli günlerde ve türbelerde mum yakma, muma kutsiyet atfetme, mum yakmaya

saygı anlamı yüklemek, mum dökme gibi davranışlar Alevi ve Alevi Sıraç köylerinde karşımıza çıkmaktadır. Mezarlarda, türbelerde, belirli günlerde evin bir köşesinde mum yakma yalnızca Aleviler arasında tespit edilmiştir. Bu sebeple Sünniler arasında kırk basığı, nazar vb. durumlarda mum dökme uygulaması yerine daha çok kurşun dökme uygulamasını görmekteyiz.

2.2. Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar

◆ Ölen kişinin üzerinden çıkarılan elbiseleri cenazeyle birlikte mezara gömülür. Eğer ölen kişinin alıp da giyemediği eşyası ya da kullanamadığı eşyası varsa bunlar da mezara konulur. (Çayır K., Yalnızköy K.)

◆ Cenaze defnedilirken mezara bozuk para atılır. (Saraç K.)

Orta Asya'da bulunan eski Türk mezarlarının birçoğunda ölen kişinin mezara sevdiği eşyaları ve atıyla birlikte gömüldüğü görülmüştür. Eski Türk inanç sistemindeki ahiret inancının bir yansıması olarak düşünülen bu durumdan İslamiyet'ten sonra vazgeçilmiştir. Ancak tamamen unutulmamıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar bize ölen kişinin sevdiği eşyalarla birlikte gömülmesi uygulamasının özellikle Alevi Sıraçlar arasında devam ettiğini göstermiştir. Biz de yaptığımız görüşmelerde bazı Alevi ve Sıraç köylerinde eski Türk inancı kaynaklı bu uygulamanın devam ettirildiğini öğrendik. Billhassa Sıraç köylerindeki cenaze merasimlerinde eski Türk inancının yansımaları bariz bir şekilde görülmektedir. Sünni köylerinde kesinlikle olmayan bu uygulamaların temelinde Sıraçların çok kapalı bir toplum olması ve eski Türk kültürünü İslamiyet içerisinde de hâlâ yaşatabiliyor olmaları yatmaktadır.

◆ Ölen kişi çenesi ve ağzı bağlandıktan sonra *cecim* (seccade) denilen renkli ipliklerle örülmüş örtüye sarılır, yerde bir yatak hazırlanır ve buraya yatırılır. Hazırlanan yatağa *rahat yatağı* denir. Cenazenin üzerine bakır tepsi konulur. Cenaze tek başına bir odada bekletilir, cenazenin yanına pek kimse girip çıkmaz. Cenazenin yanına çok girip çıkan olursa nefesten dolayı cenazenin şişeceği düşünülür. (Çayır K.)

◆ Bütün ev halkının cecimleri hazır olarak saklanır. Ölen kişi beyaz kefenle sarıldıktan sonra üzerine cecimi örtülür. Ailenin isteğine göre cenaze mezara cecimle ya da cecim çıkarılarak kefenle konulur. (Çayır K.)

◆ Cenaze yıkama suyunun kaynatıldığı kazan ters çevrilir ve cenaze, salaca denilen merdivenin üzerine konulur. Cenazenin üzeri *cecim* denilen, renkli ipliklerle örülmüş kumaşla örtülür. Her kişinin ayrı bir cecimi vardır. (Acısu K.)

Sünni İslam geleneğinde cenaze yalnızca kefenle toprağa defnedilir. Mezarın içerisine de herhangi bir eşya konulmaz. Ancak Zile'nin Sıraç köylerinde ve bazı Alevi köylerinde mezara ölen kişinin sevdiği eşyalar konulur. Bununla birlikte cenaze *cecim* denilen rengârenk süslenmiş bir örtüye sarılarak defnedilir. Bu uygulama da yine eski Türk inancının günümüzdeki yansımaları olarak görülebilir.

◆ Aşiret (Sıraç Alevisi) köylerinde ruh eve geri dönmesin diye üç gün boyunca evin önünde büyük bir ateş yakılır. (Zile)

◆ Cenaze olan köyde, evlerde bulunan bütün sular dökülür ve su kapları ters çevrilir. Cenaze olduğu gün kaplarda bulunan sular ölü suyu sayılır ve kesinlikle kullanılmaz. (Yalnızköy K.)

◆ Ölümün gerçekleştiği gün evde banyo yapılmaz. O gün yıkananın ölü suyuyla yıkandığına inanılır. (Güblüce K., Yalnızköy K.)

◆ Cenazenin yıkanacağı su kazana bakır helkiyle (bakraçla), tek kişi tarafından, tek elle taşınarak doldurulur. Cenaze erkekse cenazenin yıkanacağı su erkek biri tarafından doldurulur ve suyun altı yakılır, cenaze kadınsa bu işlemler kadın biri tarafından yapılır. (Çayır K.)

◆ Ölen kişinin ardından çok ağlayanlara cenazenin yıkandığında artan su verilir. Bu kişiler artan su ile üç kere ellerini yüzlerini yıkarlar. Bu işlemin yürek yangınına iyi geldiğine inanılır. (Güblüce K.)

◆ Yas tutan ailenin üyeleri belli bir süre yıkanmaz. (Güblüce K., Yalnızköy K.)

◆ Mezara su dökmek günah sayılır. (Güblüce K.)

Yukarıda yer alan ölüm ile ilgili halk inanışları Alevi ve Alevi Sıraç köylerinde bulunmaktadır ve saha çalışmasında Sünni köylerde bu inanışlara rastlanmamıştır.

Cenazeyi defnettikten sonra ruhun eve dönmemesi için evin önünde ateş yakılması Şamanizm kaynaklı olarak düşünülebilir. Çünkü Şamanizm'de ateşin önemi bilinmektedir. Çakmak taşından elde edilen ateş Şamanistler tarafından kutsal sayılır. Bunun yanı sıra Şamanizm'de ateşin her şeyi temizlediği ve kötü ruhları kovduğu inancı da mevcuttur. Bunların dışında kalan ve ateşle ilgili birçok inanış Şamanizm'de bulunmakla birlikte günümüzdeki Türk halk inanışlarına da tesir etmiştir (Mömin, 2013, 86).

Ateş gibi su da İslamiyet öncesi Türk inancı ve Şamanizm'de mevcut olan bir kültürdür. Türklerin Gök Tanrı inanç sisteminde doğada gizli güçlerin var olduğu inancı bulunmaktaydı ve doğadaki varlıkların *iye* adında koruyucu ruhları olduğuna inanılırdı. Bu noktada Türkler her suyun da bir iyisi olduğuna inanırdı.

Kutsal bir varlık olan su hem gücün, bolluğun kaynağı hem de cezalandırıcı özelliği olan bir güçtü (Kalafat, 1995, 53). Alevi ve Alevi Sıraç köylerinde tespit edilen içerisinde suyla ilgili inanış ve uygulamaların yer aldığı ölüm ile ilgili halk inanışlarında da yer-su iyesinin ve su kültürünün izleri görülmektedir. Benzer inanışların Sünni kesimler tarafından da kabul gördüğü düşünülürse Şamanizm kaynaklı inanışların Anadolu sahasında yaşayan Türkler arasında varlığını sürdürdüğü tespitini yapmak mümkündür.

2.3. Geçiş Dönemi Dışında Kalan Halk İnanış ve Uygulamaları

◆ Alevi inancında elmayla ilgili şöyle bir rivayet nakledilir:

◆ Kerbelâ'da yiyecek olarak tek bir elma kalır. İmam Hüseyin ve 72 seveni o elmayı yemez, biri diğerine ikram eder. Bu yüzden elma, kutsal kabul edilir. (Zile)

◆ Kırklar meclisinde tek bir üzüm tanesinden çıkan şırayı herkes paylaşır ve mest olur. Bu yüzden üzüm kutsal kabul edilir. (Zile)

Aleviler arasında bitki veya meyvelerle ilgili çeşitli inanışların bulunmasının nedeni olarak, o meyveyle ya da bitkiyle ilgili olarak Alevi halk kültüründe yer alan anlatılar gösterilebilir. Aleviler arasında bilinen bu anlatılarda geçen meyveler bir sembol halini almış ve halk arasında bu meyvelerle ilgili inanışlar oluşmuştur.

◆ Tilkiye *deroîş* denilir. Evliyaların tilki donunda dolaştığına inanılır ve bu yüzden tilki vurmak günah sayılır. (Çayır K.)

◆ Tavşan uğursuz sayılır ve eti yenmez. Geviş getirmediği, kediye benzediği ve adet gördüğü için tavşan eti yemek haram sayılır. (Zile; Emirören K., Acısu K., Çayır K.)

◆ Aşiret köylerinde çok iğrenç kabul edildiği için domuza "mundar hayvan, kara hayvan, hınzır" gibi isimler verilir, kesinlikle domuz ismi kullanılmaz. (Zile)

Sünniler arasında tavşan etinin yenmemesiyle ilgili bir inanış bulunmamaktadır. Aleviler ise tavşan eti yemezler, tavşan eti yemeyi haram sayarlar. Bu konuyla ilgili Pervin Ergun (2011, 308) şunları ifade etmektedir:

Tavşan tabusu yalnızca Alevi-Bektaşî topluluğunun bir meselesi olamayacak kadar derindir. Anadolu'da Sünni kesimde unutulmaya yüz tutan, özellikle Aleviler arasında yaşamaya devam eden tavşanla ilgili inanç ve uygulamalar, Türk dünyasına ve mitolojik geçmişimize köprü oluşturmaktadır. Tavşan, Tanrı tarafından yeryüzündeki insanlar ve hayvanlar ile ilgili hayat bahşetme, koruma, kut, bereket, av verme gibi özellikleri ile görevlendirilmiş ve uçsuz bucaksız Türklük coğrafyasında Umay, Yajıl-Kan, Bulut-Kan, Dyaik/Cayık, Ot/Ateş Ene, Ayısit, Ermen-Kan adlarıyla anılan ruhlar âleminin ortak bir sembolü olmuştur. Bu ruhlar âleminin bir diğer ortak özelliği hepsine de dişilik atfedilmiş olmasıdır. Alevi-Bektaşîlerde tavşan ile ilgili en önemli algı da dişiliğin ön plana çıkarılmasıdır. Belki de Alevi-Bektaşî toplumunda kadının daha saygın yerinin olmasının kökeninde bu inançlar yatmaktadır. Tavşan eti yememe kültü başta Altaylarda olmak üzere Türk dünyasında da tespit edilmiştir. Anlatılar oldukça değişmiş, başkalaşmış; yeni dinin sembolleriyle bütünleşmiştir. Fakat ana tema aynı şekilde yaşamaktadır.

Tilki ise Sıraçlar arasında uğurlu sayılan bir hayvandır. Sünniler arasında benzer bir inanış kurtla ilgilidir. Sünniler arasında kurt uğur getiren bir hayvan sayılırken tilkiyle ilgili böyle bir inanış mevcut değildir.

Domuz eti yemek İslam dininde haramdır. Bu sebeple domuz, Müslümanlar arasında sevilmeyen, iğrenilen bir hayvan olarak görülür. Bu, Alevilerde de Sünnilerde de böyledir. Farklı olarak Aleviler domuzun adını dahi zikretmezler. Domuz yerine "hınzır, kara hayvan, mundar hayvan" gibi isimler kullanırlar.

◆ Sıraç Alevileri horoza *Cebraîl* der ve horoz, adak kurbanı olarak kesilir. (Zile)

Horozun kurban olarak kesilmesi Sünni geleneğinde yoktur. Sıraçlar ve Aleviler arasında özellikle türbe ziyaretlerinde veya bir dileğin yerine gelmesinden sonra horoz kesilir ve horoza *Cebraîl* denilmektedir. "Çünkü Hz. Muhammed'e gelen Cebraîl de kanatlı idi; bu sebepten horozun bir adı da Cebraîl'dir. (İnanışa göre, horoz havadan ses alır öyle öter, Cebraîl'in elçisidir, Cebraîl ibadetini gece yapar, horoz da gece öter. İki horoz bir kurban yerine geçer, 4 ayaklı olur derlerse de hiç böyle yapan olmamıştır.)" (Yetişen, 1986, 67-68).

◆ Nazara karşı perşembe akşamları evde yüzerlik (üzerlik) otu yakılarak tütsü yapılır. Yüzerlik otu tütsü yapılmadan önce şu dua okunur:

“Yüzerlik yüz mü erlik

Yüz peygamberlik

Güzel Ali'nin Düldül'üne sarılan yüzerlik

Dertlere derman, yaralara merhem

Güzel Hacı Bektaş-ı Veli, Hz. Ali

Senin elin, senin dilin olsun Fatma Ana'm, Fadime Ana'm.” (Güblüce K.)

◆ Eritilen balmumu nazar değmiş kişinin başının üstünde tutulan soğuk suyun içine bir maşanın kulpundaki delikten dökülür. Çıkan şekle göre yorum yapılır. (Güblüce K.)

◆ Avuç içine alınan tuz dualar okunarak nazar değmiş kişinin başının üstünde çevrilir ve ateşe atılır. Bu işleme tuz çevirme adı verilir. (Güblüce K., Çayır K., Emirören K.)

Kurşun dökme, mum dökme, tuz çevirme veya tuz yakma gibi uygulamalar Anadolu'nun birçok bölgesinde nazar değen kişiyi iyileştirmek için kullanılan yöntemlerdir. Zile'de de bu uygulamalar tespit edilmiştir. Ancak bu uygulamalardan mum dökme ve tuz çevirmenin Aleviler arasında daha yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Sünni kesimde nazar için daha çok kurşun dökülmektedir. Üzerlik otu yakma hem Sünni hem de Alevi köylerinde tatbik edilmektedir.

◆ Kadınların saçını kestirmesi günah sayılır. Kadınlar doğumdan ölüme kadar saçına bıçak-makas değdirmemelidir. Saçı kesilen kadın ceme alınmaz. (Çayır K.)

◆ Hastalanan kişiye evliya türbesinden getirilen *cöfer/cöher* toprağı suyun içine konulup içirilir. (Çayır K.)

Sıraçlar (Anşabacılar) tarafından *cöfer* ya da *cöher* olarak isimlendirilen, türbe ve yatırlardan alınan topraklar şifalı kabul edilmektedir. Bu topraklar için türbelerde (Acısu Köyü'nde gözlemlenmiştir.) özel bölümler bulunmaktadır. Hasta kişi bu topraktan bir parça alıp çiğner ya da yukarıda belirtildiği üzere suya katıp içebilir. Bu inanışın eski Türk inanç sistematüğünde yer alan Atalar Kültü ve Yer-Su Kültü ile bağlantılı olduğu söylenebilir. “Toprak da su kaynaklarını, madenleri ve tüm cevherleri içinde saklayan hazine olup içindeki yararlı maddeleri bir ana sütü gibi vererek üretimi ve çoğalmayı sağlayan doğurgan bir ana görevi üstlenen bir kültür.” (Yardımcı, ty, 5). Aynı zamanda her şeyin bir ruhu olduğuna inanan Türkler, dağların taşların da bir ruhu olduğuna ve ölen kişilerin ruhlarının yer-su iyelerine karıştıklarına inanırlardı (Esin, 2001: 77).

◆ Muharrem ayında aynaya bakmak ve süslenmek günah sayılır. (Emirören K.)

◆ Muharrem ayında kesici aletler kullanılmaz. (Emirören K.)

◆ Muharrem ayında su içilmez, et yenilmez. (Saraç K.)

Muharrem orucu bazı Sünni Türkler tarafından da sünnet olarak tutulmaktadır (Üçer, 2015, 49). Ancak Aleviler arasında Muharrem ayı etrafında şekillenen bazı inanışlar bulunmaktadır ve bu inanışlar Sünnilerde bulunmamaktadır. Bu inançlar genellikle Kerbela Olayı'nda yaşananlarla ilgilidir. Alevilerin Muharrem ayında tuttıkları matem orucundaki kurallar Kerbela'da yaşanan sıkıntılara bir telmihtir ve o sıkıntıları sembolize eder.

◆ Atadan, dededen kalan evler kutsal kabul edilir. Ataların yaşadığı eve gidildiğinde eşik, orta direk ve köşe öpüldükten sonra oturulur. Aynı şey evden ayrılacağı zaman da tekrarlanır. (Acısu K.)

Yukarıda yer alan inanış ve uygulama da eski Türk inancında yer alan Atalar Kültü'nün Anadolu Aleviliğine yansımalarıdır.

◆ Perşembe akşamları evde mum yakmanın uğur getireceğine inanılır. Mum sönene kadar evin bir köşesinde yanar. (Yalnızköy K., Saraç K.)

◆ Mumun maneviyatı olduğuna inanılır ve perşembe akşamları türbelerde mum yakılır. (Saraç K., Çayır K.)

◆ Kül, Fadime Ana'nın uğrası derler ve cuma akşamları dışarıya kül dökme günahıdır. (Çayır K.)

Aleviler mumun daha doğrusu mum ateşinin bir maneviyatı olduğuna inanır ve yukarıdaki örneklerde olduğu gibi belirli günlerde, belirli mekânlarda ve cem ayini sırasında mum yakılmaktadır. Ateşin hem eski Türk inancı/Şamanizm hem de Aleviliğin kendi inanç sisteminde İslami bir bağlantıyla kutsal sayıldığı görülmektedir. Yani Türkler eski dinlerinde yer alan bir kültür İslami bir örtüye bürüyerek devam ettirmişlerdir. Mum yakma eski Türk kültürü ve dinindeki bazı uygulamaları günümüze taşıyabilmiş Anadolu Alevileri arasında görülmektedir.

◆ Perşembe akşamları evde hiçbir iş yapılmaz. Perşembe akşamları iş yapmak günah sayılır. (Çayır K.)

◆ Hidirellez gününün akşamı köylü toplanır ve dualar ederler (cem ibadeti). (Yalnızköy K.)

Günümüzde çok yaygın olmasa da Hıdırellez'in Zile'de hem Aleviler hem de Sünniler tarafından kutlandığı kaynak kişiler tarafından dile getirilmiştir.

Sonuç

Türklerin eski dinlerinde yer alan birçok inanışın günümüzde İslam'ın etkisiyle değişerek de olsa hayatın çeşitli alanlarında yaşamaya devam ettiği bir gerçektir. Bu inanışların çoğu Alevi ve Sünni Türkler arasında ortaktır. Ancak buna rağmen yalnızca Aleviler arasında bilinen inanışlar da mevcuttur. Zile'de yapılan derlemeler sonucunda göze çarpan Alevi ve Sünni köylerindeki farklı inanışların incelendiği bu çalışmada özellikle Alevi köylerinde bulunan birçok halk inanışına Sünni köylerinde rastlanmadığı tespit edilmiştir.

Tespit edilen ortak inanış ve uygulamalardaki farklılıkların ise daha çok Alevilik ve Sünniliğin temel prensiplerinden kaynaklandığı görülmektedir. Çoğu zaman Eski Türk İnançlarının kaynaklık ettiği bu inanış ve uygulamaların özü aynı olmakla birlikte bazı ayrıntılarda şekli farklılıklar bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse eski Türk inancındaki *saçı* geleneğinin bir devamı olan *diş hediği* iki kesimde de yaşamaktayken, Alevilerin On İki İmam aşkına diş hediğini on iki kapıya dağıtma uygulaması Sünnilerde görülmemiştir.

Çalışmanın temelini oluşturan farklılıklar daha çok Alevi köylerinde tespit edilmiştir. Alevi ve Alevi Sıraç köylerinde olup da Sünni köylerinde olmayan inanış ve uygulamaların mevcudiyeti, Sünni köylerinde olup da Alevi, Alevi Sıraç köylerinde olmayan inanış ve uygulamaların mevcudiyetinden daha fazladır.

Eski Türk İnançları/Şamanizm/Göktengricilik kaynaklı halk inanışlarının uzun yıllar boyunca kapalı ve merkezi dini otoriteye uzak bir toplum olarak yaşayan Aleviler arasında daha yoğun olarak yaşatılması ve Sünni kesimin merkezi dini otoriteye yakınlığı nedeniyle Sünni İslam geleneğinde bu inanışların bazılarının kabul görülmemesi bu farklılığın önemli nedeni olarak öne sürülebilir.

Kaynak Kişiler

Ali DİNLER, 61, İlkokul, Çiftçi, Yalnızköy Köyü.
Cennet AKGÜL, 68, İlkokul, Ev Hanımı, Çayır Köyü.
Cuma UÇAN, 80, Okuryazar, Çiftçi, Yalnızköy Köyü.
Emine KANTEKİN, 70, Ev Hanımı, Güblüce Köyü.
Ercan AKGÜL, 32, Üniversite, Öğretmen, Çayır Köyü.
Halil BAŞ, 58, Lise, Memur, Saraç Köyü.
Hasan KARAKURT, 49, Üniversite, Öğretmen, Acısu Köyü.
Hasan KARTAL, 65, İlkokul, Çiftçi, Emirören Köyü.
Hüseyin TARKIN, 68, İlkokul, Çiftçi, Emirören Köyü.
Muharrem KANTEKİN, Okuryazar, 70, Çiftçi, Güblüce Köyü.
Nafia KOÇAK, 59, Lise, Emekli Öğretmen, Zile

KAYNAKÇA

Boratav, P. Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar. Töre ve Törenler. Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
Dundes, Alan (1998). Halk Kimdir?. Çev: Metin Ekici. *Milli Folklor*, S. 37, s. 139-157.
Ergun, Pervin (2011). Alevilik Bektaşilikteki Tavşan İnançının Mitolojik Kökenleri Üzerine. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 60, s. 281-312.
Esin, Emel (2001). *Türk Kozmogonisine Giriş*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
Eyuboğlu, İ. Zeki (1998). *Anadolu İnançları: Anadolu Üçlemesi-1*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.
<http://lugatim.com/s/halk.14.10.2019>
<http://lugatim.com/s/inanç.14.10.2019>
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a98692d7af365.39467885.14.10.2019
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a986934b7ac34.40042060.14.10.2019
Kalafat, Yaşar (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
Kalafat, Yaşar (1999). Türkiye'de Halk İnançları ve Alevilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 9, s. 15-20.
Mömin, Samire (2013). Şamanizm ve Günümüzdeki Kalıntıları Uygur Toplumundaki Tabular Üzerine. *ULAKBİLGE*, C. 1, S. 1, s. 79-89.
Oğuz, M. Öcal (2008). UNESCO ve İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları. *Milli Folklor*, S. 80, s. 26-32.
Şişman, Bekir (1994). *Samsun Yöresinde Yaşayan Halk İnançları Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun, Türkiye.
Şişman, Bekir (2000). Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma. *Türk Kültürü*, C. 6, S. 448, s. 104-108.
Üçer, Cenksu (2015). Aleviliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 74, s. 45-76.
Yardımcı, Mehmet (ty). *Yer - Su Kültürünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansımaları*. <https://docplayer.biz.tr/4200312-Yer-su-kultunun-geleneksel-kulturumuzdeki-yeri-ve-siirimize-yansimasi.html>. 23.10.2019

Yetişen, Rıza (1986). *Tahtacı Ařiretleri (Adet, Gelenek ve Görenekleri)*. Narlıdere/İzmir: Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık.
Yılmaz, Orhan (2009). *Sıraçlar (Anşabacı ve Hubyarlar): Beydili Alevi Türkmenleri* (1. baskı). Zile: Veni Vidi Vici Yayınevi.